

Grote RATELAAR

OKTOBER - DECEMBER 2023

IVN HEUVELRUG EN KROMME RIJN
KNNV ZEIST HEUVELRUG EN KROMME RIJN

ivn natuur
educatie

Activiteiten oktober - december 2023

OKTOBER

Dinsdag	03	IVN+KNNV	Paddenstoelenwerkgroep	Studieavond
Vrijdag*	06	KNNV	Natuurwerkgroep	Werkmiddag
Zaterdag**	07	KNNV	Vogelwerkgroep	Trekvogels tellen
Zaterdag***	07	IVN+KNNV	(Korst)mossenwerkgroep	Middelwaard (bij Vianen)
Zondag	08	IVN+KNNV	Fotografiewerkgroep	Fotografie-excursie
Woensdag	11	KNNV	Midweekgroep	Noordhout
Zaterdag	14	IVN	Voorwandeling	Paddenstoelen
Zaterdag	14	IVN	Beleefweek	wandeling Amerongen
Zondag	15	KNNV	Vogelwerkgroep	Maasvlakte
Dinsdag	17	IVN+KNNV	Paddenstoelenwerkgroep	Studieavond
Dinsdag	17	IVN+KNNV	Fotografiewerkgroep	Fotografie-avond
Woensdag	18	IVN	Beleefweek	Geologie wandeling
Zaterdag	21	IVN+KNNV	(Korst)mossenwerkgroep	Kamp van Zeist
Zondag	22	IVN	Publiekswandeling	Paddenstoelen
Donderdag	23	IVN+KNNV	Paddenstoelenwerkgroep	Lezing Walkartcentrum
Woensdag	25	KNNV	Midweekgroep	Birkhoven
Zaterdag	28	IVN	Scharrelkids	Kunst in de natuur
Zaterdag	28	IVN e.a.	Nacht van de Nacht	Landelijk activiteiten
Dinsdag	31	IVN+KNNV	Paddenstoelenwerkgroep	Studieavond

NOVEMBER

Zaterdag	04	KNNV e.a.	Natuurwerkgroep e.a.	Landelijke Natuurwerkdag, Willem Arntszhoeve
Zaterdag	04	IVN+KNNV	(Korst)mossenwerkgroep	De Krakeling
Woensdag	08	KNNV	Midweekgroep	Sandenburg
Zondag	12	IVN+KNNV	Fotografiewerkgroep	Fotografie-excursie
Dinsdag	14	IVN+KNNV	Paddenstoelenwerkgroep	Studieavond
Zaterdag	18	IVN+KNNV	(Korst)mossenwerkgroep	Saai Zeist
Zondag	19	KNNV	Vogelwerkgroep	Arkemheen
Dinsdag	21	IVN	Filmavond	Schoonoord Zeist
Dinsdag	21	IVN-KNNV	Fotografiewerkgroep	Fotografie-avond
Woensdag	22	KNNV	Midweekgroep	Kraaybeekpad, Driebergen
Zaterdag	25	IVN	Scharrelkids	Oehoe de uil
Dinsdag	28	IVN+KNNV	Paddenstoelenwerkgroep	Studieavond

DECEMBER

Zaterdag	02	IVN+KNNV	(Korst)mossenwerkgroep	Lage Grond
Woensdag	06	KNNV	Midweekgroep	Darthuizerberg
Zaterdag	09	KNNV	Vogelwerkgroep	Voorne Westplaat
Zaterdag	09	IVN	Cursussen	Bomencursus-excursie 4/4
Zondag	10	IVN+KNNV	Fotografiewerkgroep	Fotografie-excursie
Zaterdag	16	IVN+KNNV	(Korst)mossenwerkgroep	Vliegbasis Soesterberg
Zondag	17	IVN	Publiekswandeling	Naaldbomen
Dinsdag	19	IVN+KNNV	Fotografiewerkgroep	Fotografie-avond
Woensdag	20	KNNV	Midweekgroep	Vliegbasis en Paltz

* De natuurwerkgroep heeft elke vrijdag een werkmiddag

** Elke zaterdag tot en met 11 november trekvogels tellen

*** De (korst)mossenwerkgroep heeft elke dinsdag na het mossen zoeken een determinatieavond

Grote RATELAAR

Doodskopzweefvlieg op herfstaster

Foto: Jan Katsman

Van de redactie

Om te beginnen het minder goede nieuws: met ingang van dit nummer is de maximale omvang van de Grote Ratelaar 28 pagina's. Dat betekent dat er soms een bijdrage zal moeten wachten tot het volgende nummer of in het ergste geval niet geplaatst wordt. Overigens blijven bijdragen natuurlijk zeer welkom! Als redactie geven we de voorkeur aan artikelen die een duidelijke relatie hebben met onze eigen activiteiten of met planten en dieren in ons werkgebied. Een buitenbeentje is dan misschien de wolf uit een vorig blad, maar ook die pendelt intussen heen en weer tussen Austerlitz en Amerongen, dus wie weet komen jullie hem eerdaags tegen als je aan het dauwtrappen bent. Overigens is dauw niet altijd dauw zoals je in dit nummer kunt lezen.

Verder vind je verslagen van de plantenwerkgroep en de vogelwerkgroep en een reisverslag van een maatwerkreis naar Hongarije van zeventien van onze leden. Onze kennis over eenden en paddenstoelen wordt bijgespijkerd en we maken een kanotochtje over de Caspargouwsewetering. Natuurlijk zijn er ook plannen voor de nabije toekomst in de programma's van de werkgroepen te vinden of zie je een kans in de "beleefweek" in oktober. Geniet en leef je uit!

De redactie wenst jullie een kleurrijke herfst!

Inhoud (selectie)

- 4 Het is niet allemaal dauw wat er blinkt
- 6 Excursie vliegbasis Soesterberg
- 7 Vogelweekend Winterswijk
- 8 Plantenweekend Zeeland
- 9 Kanowandeltocht
- 10 Vlinderreis Hongarije
- 14 Bijzondere eenden
- 17 Scharrelkids
- 21 Beleefweek / Nacht van de nacht
- 22 Verslag natuurwerkgroep
- 24 Broedvogelinventarisatie Binnenbos

Colofon

Dit is een uitgave van IVN afdeling Heuvelrug en Kromme Rijn en KNNV afdeling Zeist, Heuvelrug en Kromme Rijn.
<https://www.ivn.nl/afdeling/heuvelrug-en-kromme-rijn/heuvelrug.knnv.nl>

Redactie: Jan Katsman, Irene van Oosterhout, Marijke Warmerdam

Kopij voor het volgende nummer vóór 15 november naar:
marijke.warmerdam@hetnet.nl (KNNV) of pr@ivnhkr.nl (IVN)
De redactie behoudt zich het recht voor ingezonden artikelen in te korten of te wijzigen

Drukker: Editoo B.V. te Arnhem
FSC Keurmerk, 130 grams gloss

Foto's omslag:
Vermiljoenhoutzwam op berk - Jan Katsman

Is het dauw?

TEKST EN FOTO'S: ARNOU IMHOF

Het is niet alles dauw wat er blinkt

Het is weer herfst. De nachten worden koeler maar de dagen zijn nog aangenaam van temperatuur. Als we op een ochtend de tuin in wandelen is het gras vaak nat van de dauw. Ook de overige planten hangen vaak vol met druppels, zelfs als het niet geregend heeft. Logisch: 's nachts is het flink afgekoeld en het vocht in de lucht is gecondenseerd op de bladeren. Het zal spoedig weer verdampen in de opkomende zon.

Maar wat is dat? Waarom hangen zoveel van die druppels op regelmatige rijtjes aan de bladranden? Precies aan de punten van de tanden van een gezaagd blad, zoals bij de vrouwenmantel of de aardbei (zie de foto's). En waarom balanceert er een druppel precies aan het uiteinde van elke grasspriet? Is er soms een reden waarom water bij voorkeur condenseert op scherpe puntjes? Nee, dat doet het op je bril immers ook niet. Hier moet iets anders aan de hand zijn.

Vrouwenmantel met dauw en guttatedruppels

Enig zoeken op internet leert dat hier sprake moet zijn van guttatie. Bij planten is dit het verschijnsel dat waterdruppels naar buiten worden geperst aan de uiteinden van de nerven door een hoge worteldruk. (Gutta is latijn voor druppel.) Het transport van water met opgeloste mineralen vanuit de wortels naar andere delen van de plant wordt verzorgd door een stelsel van vaten, het xyleem. Overdag zorgt verdamping door de huidmondjes in de bladeren (transpiratie) voor de aanzuigende werking van dit vocht. Maar er is nog een tweede mechanisme: de worteldruk zorgt ook voor het omhoog stuwten ervan. Zo kan ook 's nachts of bij bewolkt

weer of bij hoge luchtvochtigheid het belangrijke transport van voedingsstoffen doorgang vinden. De vaten van het xyleem vertakken zich naar de bladstelen, waar ze zich verder veervormig of handvormig vertakken en tenslotte uitkomen aan de bladranden. Bij eenzaadlobbigen zoals grassen eindigen ze doorgaans nabij de bladtop. Om het transport hier niet tot stilstand te laten komen, wordt overtollig water uitgescheiden in de vorm van de genoemde druppeltjes. Hier bevinden zich speciale waterporiën, of hydathoden, die het uitscheiden verzorgen. Ze bestaan uit een groepje cellen met veel open ruimte ertussen en met weinig bladgroen, en zijn met een loepje nog zichtbaar.

Ook planten die uit het water groeien, doen aan guttatie, zoals blijkt uit de foto van de lidsteng. Bij de dotterbloem en de gele lis heb ik het ook gezien. Hydathoden zijn zelfs bekend bij de vlottende waterranonkel, waarvan de bladeren geheel onder water blijven. Ook voor deze plant is het kennelijk cruciaal dat watertransport door de vaten plaats blijft vinden, al zien we hierbij natuurlijk geen druppelvorming optreden.

Veel van wat we gewend zijn dauw te noemen, is dus eigenlijk geen dauw, maar guttatie. De vraag is nu welke van de twee processen het belangrijkste is en onder welke omstandigheden. En doen alle vaatplanten aan guttatie, of alleen bepaalde? Leveren de hydathoden nog determinatiekenmerken op? Waarnemingen zijn welkom.

Lidsteng met guttatedruppels

Bomen ABC - Quercus, de eik

TEKST EN FOTO'S: PIETER MEIJER

Enkele geslachten beginnen met de letter 'e' zoals eik, els, es, esdoorn: ze horen allemaal thuis in deze serie. Nu dan de eik, met dank aan zijn Latijnse naam: Quercus.

Bijna iedereen kent de eik en de meesten zullen als kind wel eens eikels hebben gezocht. Eiken kunnen uitgroeien tot majestueuze bomen vooral als ze solitair in een weiland of park staan. Oude monumentale eiken zijn soms bekend als Wodanseiken. Een bekende en opvallende eik is de 230-jarige Eenzame Eik in het Amerongse bos, in het centrum van een sterrenbos. Eiken groeien altijd al in onze bossen: op de droge gronden met berken, op de natte plekken vooral met essen. In en na de Franse tijd bestond de verordening langs wegen en kanalen eiken te planten, hetgeen nog altijd zichtbaar is.

Van onze boomsoorten wordt de eik het oudst. Eiken groeien langzaam, het eikenhout is bijzonder waardevol: het is vrij hard (daardoor moeilijk te bewerken) en zeer duurzaam. Het is uitstekend constructie-hout zowel buiten (sluizen, schepen) als binnen (boerderijen, huizen, molens). De oudste boerderijen zijn gemaakt van eikenhout en toen wist men al dat dit de meest duurzame houtsoort is. Bij herbouw van boerderijen werden de staanders nogmaals gebruikt.

De bladeren en de eikels bevatten tannine, een looistof, die het maag-darmstelsel irriteert. Paarden, schapen en runderen zijn zeer gevoelig voor eikels maar varkens daarentegen verdragen ze wel goed. Van oudsher liet men de varkens in de bossen rondscharrelen op zoek naar eikels. In de middeleeuwen kwamen er steeds meer bepalingen om dit te verhinderen omdat het bos degenereerde. Rond 1870 bestond het Nederlandse bos grotendeels uit eikenhakhout. Om de 10 of 15 jaar werden de stammetjes gezaagd en van hun schors ontdaan. Uit de schors werd een looistof gewonnen die in leerlooierijen werd gebruikt. Met de komst van natuurlijke looistoffen elders en later van synthetische stoffen verdween de

eekschillerij. Voormalig eikenhakhout kan uitgroeien tot schilderachtige eikenbomen.

De oudste wielen in Nederland (en Europa) dateren uit het eind van de steentijd. Ze zijn uit één stuk hout gemaakt en vrijwel altijd van eikenhout. Het oudst bekende kunstwerk uit Nederland is het eikenhouten mannetje gevonden in het veen bij Willemstad, bijna 7.500 jaar oud. Tien jaar geleden is de weg Houten naar de A12 aangelegd en waar deze de Achterdijk kruist heeft men een Romeinse brug van eikenhouten palen opgegraven.

In ons land zijn er twee soorten inlandse eiken: bijna allemaal zomereik en een enkele wintereik. Alleen van dichtbij zie je dat de wintereik gesteeeld blad heeft met zittende eikels en de zomereik andersom. Sinds 1825 komt ook de Amerikaanse eik in onze bossen voor. Indertijd was het advies door het zaaien van eikels in grove dennenbossen een ondergroei te krijgen voor een betere strooiselvertering (net als de Amerikaanse vogelkers). Ook op gronden die te slecht waren voor onze inlandse eiken kon deze Amerikaanse eik gezaaid worden. Vandaag de dag wordt de Amerikaanse eik gezien als een hinderlijke concurrent voor andere bomen met inferieur hout.

In de symboliek staan eiken voor kracht en standvastigheid. Een eikenkroon werd in het Oude Rome als hoogste onderscheiding voor getoonde dapperheid uitgereikt. De Romeinse veldheer Julius Caesar kreeg zo'n eervolle krans vanwege zijn verdienste voor het Romeinse Rijk.

De eenzame eik van Amerongen door de seizoenen gefotografeerd

Excursie Vliegbasis Soesterberg

TEKST: SOPHIEKE NIJHUIS

27 MEI 2023

In het kader van de Week van de Biodiversiteit (20–29 mei, dus een ruime week) had de KNNV-afdeling Zeist, Heuvelrug en Kromme Rijn op 27 mei jl. twee activiteiten georganiseerd op Vliegbasis Soesterberg, thans eigendom van het Utrechts Landschap. Om 8 uur was er een vogelexcursie voor de spreekwoordelijke vroege vogels onder de leden en andere belangstellenden, gevolgd door een algemene excursie met aandacht voor de enorme variatie aan planten op het permanent toegankelijke deel van de voormalige vliegbasis. Met zo'n 20 deelnemers, van wie een aantal al op vogelexcursie was geweest, gingen we goed 10 uur op pad met onze gidsen Marijke van Noort, Arnoud Imhof en Matthijs van Hoorn. Het was perfect weer voor deze buitenactiviteit.

Marijke is bij dit natuurgebied van ca. 500 ha betrokken als gids van het Utrechts Landschap en nam ons mee in de historie van de vliegbasis. Sinds 1910 had deze een functie in 1e en 2e Wereldoorlog, en daarna ten behoeve van de Koude Oorlog, want het was van 1945–1991 het NAVO-centrum van de Amerikanen en Nederlandse luchtmacht. Een saillant detail daarbij is dat die laatste pas sinds 1953 een zelfstandig onderdeel van de Nederlandse krijgsmacht is. Vanaf 1994 heeft de vliegbasis geen militaire functie meer en is teruggegeven aan de natuur.

Zachte ooievaarsbek

Foto: Jan Katsman

Op het terrein staan 27 shelters waarvan enkele nu voor andere doeleinden worden gebruikt. In de omgeving van de vliegbasis zijn vijf ecoducten aangelegd, waarvan een over de spoorlijn Utrecht–Amersfoort. Op het terrein bevinden zich voorts een blusvijver, waar eind mei libellen zoals viervlek, smaragdlibel en vuurjuffer te zien waren, en een munitiekelder die het verblijf is van vijf soorten vleermuizen.

Op het terrein zijn ook voorzieningen aangebracht om de biodiversiteit te behouden. Zo zijn er twee bijenhôtels ingericht, waarvan een in de vorm van een vliegtuig. Op het terrein komen namelijk heel veel bijensoorten voor en daarnaast bijna talloze zweefvliegsoorten. Om te kunnen genieten van de talrijke vogelsoorten is de Vogelkijkhut Herman van den Bijtel gerealiseerd als eerbetoon aan de in 2020 overleden ecoloog Herman van den Bijtel onder wiens leiding veel inventarisaties op de vliegbasis zijn gedaan.

Kromhals

Foto: Jan Katsman

Arnoud Imhof en Matthijs van Hoorn waren tijdens de excursie onze plantenexperts en wezen ons op allerlei planten die op dat moment in bloei stonden. De oogst was groot: zeker 31 plantensoorten uit minimaal 14 verschillende plantenfamilies.

In onderstaande opsomming zijn soms opvallende kenmerken vermeld en zo zagen we glad walstro, klein tasjeskruid (lijkt op herderstasje, maar hauwtjes minder hartvormig ingesneden), gewone raket, mannetjes ereprijs (kleine bloemen, behaarde stengel en ondiep gekarteld blad), gewone ereprijs, smalle weegbree, kleine steentijm, hondsdrif, avondkoekoeksbloem, vogelmuur, akkerhoornbloem, kleine klaver, liggende klaver (onderscheid met kleine klaver is de geplooid luifel van de vlag), rode klaver, voederwikke, ringelwikke, klein vogelpootje (vlinderbloemige met de peultjes als een vogelpootje), gewone reigersbek, kleine ooievaarsbek, zachte ooievaarsbek (sterker behaard blad), muurpeper, kromhals, gewone ossentong, muizenoor (in knop met rode strepen die later aan de onderkant van de bloemen zitten), klein havikskruid, gewoon biggenkruid (behaard blad en een ronde lob aan de top), margriet, viltganzerik, hondsviooltje (langwerpig blad), knolboterbloem en grote klapproos.

Al met al was het een geslaagde excursie. Dank aan de organisatoren en excursieleiders!

Vogelweekend Winterswijk

TEKST: NICOLIEN DROST

2-4 JUNI 2023

Om 11 uur komen Ineke en Bert ons ophalen om naar Winterswijk te vertrekken. Het is zonnig en droog en niet te heet. In het begin van de middag komen we daar aan. Eerst lunchen we bij restaurant De Harmienehoeve. Daarna zetten Ineke en Bert hun vouwwagen op en Rudi en ik installeren ons in onze trekkershut. Maria en Willem zijn er al met hun caravan. Al snel arriveren ook Suzanne en Wilma. 's Avonds wandelen we naar het plankenpad door het Wooldse Veen. Onderweg zien we een gekraagde roodstaart op de weg zitten. Het is windstil en bij het plankenpad barst het van de muggen. Vanaf het plankenpad zien en horen we boompiepers en geelgorzen. Zaterdagochtend gaan we eerst naar Bekendelle. Er zitten veel zangvogels zoals zwartkopjes en tuinfluiters te zingen, maar de spechten zijn niet zo actief meer. Langs de Slinge zien we bosbeekjuffers. Bij de molen nemen we koffie met gebak. Nu naar de steengroeve. De jonge oehoes zijn helaas al uitgevlogen en laten zich niet zien. Weer terug naar het Wooldse Veen. De muggen zijn verdwenen. Wel zijn er een paar libellen en weer boompiepers en geelgorzen. We lunchen op een uitkijkplatform. Er flitst even een boomvalk voorbij en er cirkelen twee buizerds. Langs het pad zien we kleine zonnedauw. Als laatste naar het Vragenderveen. Hier is een veel hoger

Flamingo's Zwillbrockerfenn

Foto: Wilma Stoof

uitkijkplatform met uitzicht over het veen. Helaas zijn er dit jaar geen broedende kraanvogels gemeld. We zien wel gekraagde roodstaarten een nestholte in en uitvliegen. Zondag gaan we naar het Zwillbrocker Venn net in Duitsland. Onderweg zien we prachtig een rode wouw. Bij het Zwillbrocker Venn zijn erg veel wandelaars en fietsers, maar de flamingo's zijn mooi te zien. In de middag gaan we terug naar de camping en naar huis. Het was een leuk weekend en we hebben toch nog best mooie vogels gezien.

Foto: Nicolien Drost

Wooldse veen

Foto: Nicolien Drost

Planten in Zeeland

TEKST EN FOTO'S: ARNOUW IMHOF

2-4 JUNI 2023

Aan het kampeerweekend van de plantenwerkgroep deden dit jaar vier mensen mee. Het was prachtig, zonnig lenteweer en wel wat aan de warme kant. Het had al ruim twee weken niet geregend, maar de echte droogte van dat voorjaar moest toen nog beginnen. Het hoofddoel van het weekend waren de duinen van Goeree, maar er werd besloten een eiland noordelijker te kamperen, op camping Ketjil bij Oostvoorne.

Vroeg in de middag aangekomen was er nog ruim tijd voor een middagwandeling vanaf de camping door de duinen. Via de Sipkesslag bereikten we een duingebied met enkele kleine meertjes. Eerst was er bos van zomereiken en berken, maar dit wordt steeds lager en opener met meer struikachtige begroeiing waaronder meidoorn, liguster, wegedoorn en zuurbes, de laatste twee volop in bloei. Tenslotte bereikten we een duingebied met lage begroeiing en ook enkele meertjes. Hier groeiden voor duingraslanden typerende soorten als zanddoddegras, vleugeltjesbloem, stijve ogentroost, veldhondstong, asperge, glad parelzaad en welriekende salomonszegel. Een bijzondere vondst was de ruwe klaver, een laag plantje dat van een afstandje op witte klaver lijkt, maar veel sterker behaard is en waarvan de zijnerf bij de bladrand duidelijk verbreed zijn. Even verderop lag het zogenaamde Vliegveld, tegenwoordig een brede natte duinvallei met moeraskruiden en veel orchideeën. Hier vonden we teer guichelheil, rode waterreprijs, lidsteng, platte bies, pijptorkruid, brede en vleeskleurige orchis, rietorchis en bijenorchis. Ook bloeiden er nog enkele late dotterbloemen.

's Avonds na het eten was er nog tijd voor een wandeling door heemtuin en landgoed Mildenburg. In de bosachtige heemtuin zijn vele soorten in Nederland inheemse planten bijeengebracht, hoewel ze niet allemaal van nature thuishoren op Voorne. Een mooi aangelegde plas met langzaam glooiende oever liet goed de overgang zien van droog naar nat.

Ruwe klaver

Zaterdag 3 juni reden we via de Haringvlietdam naar Goeree waar een lange wandeling door de natuurgebieden Duinen van Goeree en de Kwade Hoek op het programma stond. Dit is werkelijk zeer de moeite waard. De plantenwerkgroep bereikt zelden hoge snelheden, maar hier werd het tempo extra gedrukt door het grote aantal bijzonderheden. Via een schelpenpad met ongekend grote aantallen harige ratelaars bereikten we een lange duinvallei met vele overgangen tussen nat en droog. We zagen veel duinfakkelgras, liggende klaver, wondklaver, gewone rolklaver, knikkende distel en bijenorchis. Ook vonden we hazenstaart, een zeldzaam grasje dat opvalt door de brede, eivormige aren met lange zachte kafnaalden. Via een duinovergang met zeewolfsmelk en zeemelkdistel kwamen we bij de zeereep. Hier liepen we in noordelijke richting tussen de buitenste duinenrij en een brede kwelderachtige strook van aangeslibd land. Aan de zeekant groeiden veel biesachtige planten zoals heen en zilte rus, maar ook schorrenzoutgras, kwelderzegge, lamsoor en melkkruid. Op de droge, zandige voet van het duin vonden we ook twee zeldzame miniplantjes: de lathyruswikke en het laksteeltje, een klein glanzend paars grasje, hielden nauwelijks hun hoofd boven het zand.

Lathyruswikke (met paars bloempje) en laksteeltje

Tenslotte kwamen we bij de Kwade Hoek, zo genoemd omdat de verraderlijke zandbanken vroeger veel schepen hebben doen stranden. Het grootste deel hiervan is afgesloten gebied tijdens het broedseizoen. De jongste duinen worden hier gekoloniseerd door plukjes biestarwegras, helmgras en zeeraket. Verder landinwaarts werd de begroeiing weer steeds dichter en vonden we ook blauwe zeedistel en kruisdistel naast elkaar. Op de laatste dag kozen we voor een bezoek aan Voornes duin. We begonnen bij de bekende Tenellaplas, een heemtuin aangelegd door Cees Sipkes, een vroegere kweker en tuinarchitect die vooral pionier was op het gebied van inheemse wilde planten en florist met veel kennis van de duinflora. Hier stonden zeer veel bijzondere plantensoorten te bloeien, zoals grote graslelie, dodemansvingers en het soldaatje, maar waarschijnlijk niet helemaal wild. Hiervandaan leidde een mooie wandeling langs toverachtige smalle paadjes door geaccidenteerd terrein door duinbossen, rond vogelrijke plassen, over droge duinen en door natte valleien. Ook dit gebied bezit een opvallend rijke flora en we vonden nog heel wat nieuwe soorten, waaronder ruig viooltje, kegelsilene, rond wintergroen, de grote keverorchis en de moeraswespenorchis.

Verslag kano-wandeltocht Caspargouwsewetering

TEKST: MARK LUINENBURG FOTO'S: NICOLE OKHUYSEN/COR DRÖGE

Omdat de route vorig jaar zo verrassend leuk was, hebben we voor zaterdag 8 juli opnieuw de tocht langs Oude Kromme Rijn en Caspargouwsewetering op de kalender gezet.

Het is een enigszins verborgen maar heel plezierig gebiedje tussen Werkhoven en Cothen met als bijkomstig pluspunt dat een wandelroute en de kanoroute min of meer even veel tijd kosten. Het wisselpunt is bij het recreatieveldje bij het Caspargouwse inlaatgemaal. Daar genieten we van een fijne pauze in de schaduw van wat boompjes, waarna de wandel- en kanogroep wisselen voor de terugtocht.

Langs deze oude bocht van de Kromme Rijn met natuurvriendelijke oevers, maar ook langs de Caspargouwsewetering (gegraven in 1972 tussen Amsterdam Rijnkanaal en Kromme Rijn om de waterstand in dit gebied op peil te houden) is genoeg te zien en te vertellen over flora, fauna, historie en landschapsbeheer. Sporen van de vroegere oeverwallen en de latere ontginningen, vanaf de 12e eeuw, zijn nog zichtbaar.

In het gebied met veelal fruitteelt is de Agrarische Natuurvereniging Kromme Rijnstreek actief, een samenwerkingsverband van boeren die agrarisch natuurbeheer stimuleren. Samen met Landschap Erfgoed Utrecht zijn er bijvoorbeeld ook zogenaamde plasdrasgebieden ingericht ten behoeve van weidevogels.

Samen met de gidsen Folkert Nijboer en Mark Luinenburg bekijken we het gebied vanaf het water én de waterkant. Op de route ontdekken we helaas weinig fauna, maar in juli is het natuurlijk altijd nogal stil en zeker op deze hete zaterdagmiddag. Gelukkig laat een mooi gezinnetje futen zich wel bewonderen. Daarnaast zijn er genoeg planten en grassen om te zo af en toe een verhaaltje bij te vertellen, over hun medicinale eigenschappen of bijvoorbeeld de duivelsbeet in het rietblad.

Ook dit jaar hadden we weer een leuke, diverse groep deelnemers (totaal 16) en ging iedereen enthousiast en tevreden huiswaarts. Maar niet voordat we eerst gezellig hadden nagezeten bij de kanoclub Kromme Rijn, waar wij bij de start ook al waren verwelkomd met koffie, thee en heerlijke wafels. Natuurlijk hebben we ook Mewis Breij van Camping Strosteege hartelijk bedankt voor het faciliteren van deze wederom geslaagde kano-wandeltocht!

Vlinder- en vogelreis

TEKST: TRUDY GROOT

HONGARIJE, 12-19 JUNI 2023

Dankzij Jan Katsman vertrekken 17 KNNVers, de meesten met de nachttrein, naar Wenen om verder te reizen naar het vlinder- en vogelrijke Bükkgebergte in het noorden van Hongarije (Karpaten). Een jaar eerder heeft Jan dit gebied al bezocht en is zo onder de indruk geraakt dat hij besloot om het volgende jaar met KNNVers ernaar terug te gaan. Het is echt de moeite waard: wat een vlinders, vogels, planten, prachtige hooilandjes en bosschages in een uitgestrekt natuurgebied van 30.000 ha.

Farm Lator ligt in een glooiend deel ervan, in een weids landschap. De Nederlandse gastheer Rob woont er al 20 jaar en brengt ons als gids op de mooiste plekken van het gebied. Veelbelovend is het als je aan de voorzijde van de omgebouwde boerderij het groeien van vier jonge grauwe vliegenvangers in nest kan volgen. Twee dagen na ons vertrek naar huis vliegen ze uit.

Voor onze komst, zo vertelt Rob, is het heel koud en nat geweest. Daardoor is de aanwezigheid van vlinders nog flink minder dan vorige jaren. 't Is haast niet voor te stellen. We scoren toch iedere dag rond de 35 soorten vlinders (behalve de dag vogel kijken), maar misschien

Morgenrood

Foto: Trudy Groot

wel minder aantallen per soort. De temperatuur van 20-25 graden tijdens de week bevalt ons best en op één bui na bleef het droog.

De eerste dag verkenden we vanuit de verblijfplaats de omgeving te voet. We kwamen niet ver weg en ontdekten 38 vlindersoorten waarvan velen meervoudig rondvliegen. Of hebben we dubbel geteld? Soorten lijken op elkaar. Is dit de pruimenpage of de sleedoornpage, de dubbelstipparemoer of de roodbonte paremoervlinder? De ene nog mooier dan de andere!

Veldbezoek

Foto: Sylvia van Leeuwen

Als Rob, onze gids, bezig was, bracht het vlinderveldboek uitkomst en ook een herkennings-app op onze mobiele telefoons. De hele week door kon je bij Nine terecht die spontaan de vlinderveldgids met zich mee droeg. Op de eerste avond is in grote lijnen uitleg gegeven over de groepen vlinders, zoals parelmoervlinders, pages/vuurvlinders, witjes, blauwtjes, zandoogjes, dikkopjes. Je wilt het geloven of niet, het gaf meer houvast. Het werd duidelijk merkbaar dat het weer veel invloed heeft op de aantallen vlinders. We waren een ochtend vroeg opgestaan, om een bezoek te brengen aan het Aggteleki Nemzeti park in het hoger gelegen Karstgebied. Bij aankomst daar was het morgenrood één van de eerste vlinders die ochtend, wauw... Daarna bleef het rustig, ook op de krijtachtige rotsen waar bijzonder planten groeien. Aan het eind van de wandeling kwamen we weer langs dezelfde plek. De zon stond op de rotsige bodem waar o.a. wel vijf soorten blauwtjes van profiteerden. We leerden daar verschillen tussen vetkruidblauwtje, icarusblauwtje, klaverblauwtje, adonisblauwtje, turkooisblauwtje.

Vetkruidblauwtje

Foto: Jan Katsman

Het gebied Hortobagy is rijk voorzien van (roof)vogels, die aangetrokken worden door het vlakke landschap met uitgestrekte hooilanden en de door rechte zandpaden doorsneden akkers. Zijn deze akkers overgebleven uit de tijd van de USSR?

Onze doelsoort was de keizerarend. Door het open landschap zijn de vogels goed zichtbaar, hoewel er langs de weggetjes struiken en ook (laan)bomen staan, afgewisseld met bijzondere planten als ridderspoor, zomeradonis.

Een stop en korte wandeling lieten de kuifleeuwerik, gele kwikstaart en grauwe klauwier zien. Op de enorme hoogspanningsmasten hangen, dankzij de Hongaarse vogelbescherming, 2 à 3 kasten voor sakervalken, waarin ook gebroed wordt. Zowel de keizerarend als de zeearend, roodpootvalken en bruine kiekendief zijn gespot. Twee keizerarenden cirkelden vlak boven ons rond, magnifiek, wat zijn ze groot! Ook verraste een scharrelaar ons die op een struik uitkijkt en later op een grasrol.

Scharrelaar

Foto: Jan Katsman

Rob wist ook een nest met twee jongen van de keizerarend, ver weg, alleen zichtbaar op de brug over een riviertje door de telescoop. Langs de oevers van het riviertje en de wegberm was het interessant voor vlinders. Een koninginnenpage vloog langdurig heen en weer en fladderde van de ene stengel naar de andere. Was ze bezig met haar territorium af te bakenen? Een feest voor het oog en ieder van ons heeft de prachtigste foto's kunnen maken.

Elke dag ontdekten we nieuwe soorten. Elke dag op pad, ook naar het droogdal ten noorden van Tard, o.a. voor de kolonie bijeneters die beweeglijk heen en weer vlogen, het Bükkgebergte, de groeven en grasvelden ten noorden van Scerephalu (Kerek-hegy) en ten westen van Bükkszerc. Elke dag kwamen wij voldaan terug, daar, waar een heerlijke maaltijd (dank Barbara) in de huiskamer wachtte (de laatste twee maaltijden buiten), een ruimte die ook bibliotheek is en waar we aantekeningen verwerkten, scrabbel speelden, kletsten. Iedere avond weer. Veel dank komt toe aan Bart en Sylvia die volkomen nauwkeurig alle geregistreerde organismen op een rij hebben gezet, van insect tot zoogdier. We tellen dan 543 waarnemingen, waaronder 73 soorten vlinders en 94 soorten vogels. 't Was geweldig.

Spireazwever

Foto: Trudy Groot

Rietzanger

Vogelexcursie Groene Jonker

TEKST EN FOTO'S: NICOLIEN DROST

24 JUNI 2023

We vertrekken met vijf personen in een auto vanaf Hoenderdaal. Vanaf Utrecht gaat een tweede auto direct naar de Groene Jonker. Het is zonnig weer maar gelukkig niet te warm. Onze routeplanner stuurt ons via een onverwachte route over Nieuwkoop. Wij zijn dus wat later maar de auto uit Utrecht is er ook nog maar net.

Als we van de parkeerplaats aflopen zien we meteen al een zingende blauwborst op een bordje zitten. Hij vliegt weg voordat iedereen hem goed heeft kunnen zien maar komt gelukkig nog een paar keer terug. Ook zitten er rietzangers te zingen.

We lopen door tot aan een groot water. Hier zitten veel vogels, maar ze zijn slecht te zien omdat het riet nogal hoog is. Gelukkig is er een heuveltje met een trappetje met bovenaan een bankje. We wachten tot de excursie voor ons is doorgelopen. De lange mensen kunnen vanaf het heuveltje over het riet heen kijken en de korte mensen, ik o.a., gaan op het bankje zitten. Daar kunnen we alles zien met de kijker, maar niet met een telescoop natuurlijk.

Er zitten vooral veel grauwe ganzen, krakeenden en kokmeeuwen. In de verte zit een groep lepelaars. Ook vliegen er boeren-, huis-, oever- en gierzwaluwen. We ontdekken in de verte drie steltkluten en een paar geoorde futen en er zitten bergeenden en zowaar nog smienten. Na een hele tijd lopen we weer verder. Er blijkt nog zo'n heuveltje met trap en hoge bank te zijn. We lunchen bij de volgende bank in een spiraal en lopen om de tweede plas heen. Even een sanitaire stop bij de dierenbegraafplaats voor wie wil en terug naar de auto's. Het was weer een mooie excursie.

Van het KNNV- bestuur

TEKST EN FOTO: NICO BOLLE

In de afgelopen maanden is er hard gewerkt door de aangestelde commissieleden Emiel Sanders, Marijke van Noort en Simone Laanbroek en de overige bestuursleden om de statuten en het huishoudelijk reglement van onze vereniging aan te passen aan de nieuwe wetgeving die hierop betrekking heeft en aan de veranderingen in deze tijd. De leden krijgen een concept toegestuurd per mail om deze te kunnen lezen en te beschouwen. De vereniging is verplicht om voor deze wijzigingen een aparte ledenvergadering te houden, waar de leden zich kunnen uitspreken over het concept en dit kunnen goed- of afkeuren. Deze vergadering zal worden gehouden in het Walkartcentrum aan de Kerklaan in Zeist op dinsdagavond 31 oktober aanvang 20.00 uur.

In deze Ratelaar staat een uitgebreider stuk van onze secretaris Marijke van Noort over de belangrijkste aanpassingen en wijzigingen die zijn aangebracht in de statuten en het huishoudelijk reglement. Het bestuur roept hierbij elk lid op om op deze vergadering aanwezig te zijn.

Verder zijn we samen met het IVN-bestuur Heuvelrug en Kromme Rijn bezig te bekijken hoe we onze samenwerking verder kunnen intensiveren. Door de krachten te bundelen krijg je meer voor elkaar en is de voldoening groter.

Heel veel plezier de komende tijd met de paddenstoelen en kleurrijke bladerpracht.

Kopje van een zandhagedis

Van het IVN-bestuur

TEKST: HARRY KERVER

De gevolgen van klimaatverandering zijn de afgelopen maanden duidelijker geweest dan ooit. Dat maakt je wel eens moedeloos en ook niet erg optimistisch over de toekomst. Gelukkig kan ieder op zijn of haar manier ook een steentje bijdragen. Lokale initiatieven zijn talrijk. Kijk bijvoorbeeld eens naar de activiteiten van “Samen Duurzaam Zeist”.

De gemeente Zeist is begonnen met groenadoptie. Daarbij zorgen de bewoners zelf voor een stukje groen in hun omgeving: zoals het onderhoud van een stukje park, het aanleggen van een buurttuin of een boomspiegel. Maar het kan ook gaan om het groen op een speelplaats of een bijenlint. Zie ook www.zeist.nl/afval-groen-en-water/bomen-en-beplanting/groenonderhoud. Zelf heb ik met enkele burens vijf boomspiegels geadopteerd aan de Roemer Visscherlaan. Leuk om met weinig moeite een bijdrage te leveren aan meer groen in de wijk en zo ook aan meer insecten en vogels. Tevens een mooie manier om anderen enthousiast te maken voor de natuur.

De enquête onder de actieve IVN-leden heeft veel informatie opgeleverd. We starten binnenkort met een WhatsAppgroep en we weten nu beter voor welke activiteiten we leden kunnen benaderen. Voor bepaalde activiteiten zijn dat er verrassend veel. Bijvoorbeeld voor verzoeks-excursies (23x), hulp bij de IVN-kraam (14x), activiteiten samen met KNNV (12x), vogels (16x) en paddenstoelen (12x). Op een breed gebied is er veel kennis en zijn er ook veel vaardigheden bij de leden. Daar gaan we zeker meer gebruik van maken.

Er wordt dit jaar voor de eerste keer een regionale ontmoetingsdag in onze provincie georganiseerd, waarbij 's morgens bestuursleden zijn uitgenodigd en 's middags ook de leden van de afdelingen in de provincie Utrecht. De dag wordt georganiseerd in en rond het Beauforthuis op zaterdag 30 september. Zodra het programma bekend is wordt dit verspreid onder de leden.

En tenslotte: inmiddels hebben ruim 70 mensen belangstelling getoond voor de Natuurgidsenopleiding en hebben zich bijna 30 mensen aangemeld. De opleiding gaat daarmee definitief door en zal starten in januari. We hebben er weer zin in!

Verslag bomenwandeling Bunnik

TEKST EN FOTO: PIM BREDSCHEIJDER

Trompetboom (Catalpa) in bloei, op de Brink

Op 28 juni vond de goedbezochte wandeling plaats door de Oranjestraat in Bunnik, gegeven door René Wassenberg en Pim Bredschneijder. In de middag liepen er 10 bezoekers mee en de avond 18, veelal buurtbewoners. Op verzoek van Pim had mevrouw Lauwerse haar tuin aan de Beatrixstraat, die zij geheel op tekening had gezet met benaming en al, spontaan opengesteld. Ook de tuin van de Barbarakerk kon dankzij openstelling door pastoor Hogenelst worden bezocht.

Onze wandeling duurde ruim twee en een half uur. De geschiedenis van de buurt en van Bunnik werd in beknopte vorm door Pim toegelicht, terwijl René wat dieper inging op de verschillende bomen. De bezoekers waren veelal verbaasd over de boomsoorten die er in de wijk staan.

Aan het einde van de wandeling gaven een aantal mensen aan dat zij de buurt nu, met de opgestoken kennis, anders gaan bekijken. Dat was ook de opzet van Pim en René, en daarmee werd het een geslaagde wandeling.

Bijzondere eenden

TEKST EN FOTO'S: ANTON ULTEE, INGRID VISSER EN ERIK GRUYS

Eenden kijken is gedurende het gehele jaar een prettige bezigheid en wordt extra aardig als er wat bijzonders te zien is. Dat kan gaan om zeldzame Europese vogels of om exoten uit andere werelddelen, waarbij men dikwijls niet weet of die ergens zijn ontsnapt of uit de koers zijn geraakt. Soms bouwt zich van dergelijke vogels een populatie op en kunnen mensen zich zorgen maken over de vraag of het gaat om 'invasieve exoten'.

Het zien en willen zien van een zeldzame vogel lijkt een soort nationale sport te zijn geworden. Via internet met sites als Waarneming.nl of Dutch Bird Alerts blijft men op de hoogte. Dat resulteert dikwijls in hilarische aantallen twitchers op locatie.

Leuker is het om niet-genoemde of niet-meer-genoemde zeldzaamheden aan te treffen.

En natuurlijk, voor het bewijs, proberen we foto's te maken. Zonder dat is een waarneming niet valideerbaar en heeft daarom voor ons geen waarde.

Gedurende 2022 hebben we een viertal mooie kansen gehad. Het begon met een rosse stekelstaart in het Nijkerkernauw. Door de felblauwe snavel viel het eendje direct op.

Een tweede verrassing was een aantal krooneenden nabij Harderwijk. Nummer drie betrof een kokardezaagbek in het Zouweboezem-gebied. Ten vierde werd een ijsduiker gespot, welke vogel aanvankelijk bij Waarneming.nl vermeld stond in regio Arkemheen, aldaar gezien en gefotografeerd was bij het sluisje waar ook pleziervaartuigen afgemeerd liggen, maar de laatste tijd niet meer werd vermeld. We troffen er later een in het Nijkerkernauw, tussen grote zaagbekken en brilduikers.

Rosse stekelstaart

De rosse stekelstaart

De rosse stekelstaart (*Oxyura jamaicensis*) is een schitterende Noord-Amerikaanse eend.

Het mannetje heeft een opvallend felblauwe snavel met witzwarte kop en roodbruin lichaam en is een prachtige vogel om te zien rondzwemmen. In de winter behoudt hij het zwartwit koppatroon maar lijkt qua kleur meer op het vrouwtje. Het vrouwtje en de jonge eenden zijn rossig bruin met donkere kruin en donkergrijze snavel, in de lichte wangen loopt een horizontale bruine streep.

Uit gevangenschap ontsnapte eenden hebben zich in Europa gevestigd. In Nederland vanaf 1977 in zeer lage aantallen in Zuid-Holland en de randmeren. De populatie in de winter bedraagt zo rond de 100 dieren.

De broedpopulatie in het wild is zeer klein en wisselend met 15-30 paren rond 2015 en nu weer dalend. Het nest gemaakt op de grond of in het water in dichtbegroeide oevervegetatie kan 6-10 eieren bevatten. Na 25 dagen

komen de kuikens uit en na 50-55 dagen kunnen ze vliegen. Als voedsel duikt de eend waterplanten en zaden op evenals waterinsecten.

Het dier wordt echter door de EU beschouwd als een invasieve exoot en mag niet gehouden en gefokt worden. Het probleem is dat in Zuid-Europa een witkop-(stekelstaart)-eend (*Oxyura leucocephala*) voorkomt, die fertiel kan kruisen met de rosse stekelstaart, waardoor de witkop uiteindelijk het loodje zou kunnen leggen.

De rosse stekelstaarten, die bij ons rondvliegen en zwemmen, zouden voornamelijk afkomstig kunnen zijn uit Engeland. In het verenigd Koninkrijk komen er veel in het wild voor en na de Brexit gelden daar andere regels.

De krooneend

De krooneend (*Netta rufina*) is een prachtige vogel ter grootte van de wilde eend. De vogel is afkomstig uit Azië en is in Zuid- en West-Europa deels als standvogel aanwezig. Soms kan de krooneend in de winter ook als trekvogel passeren.

In 1942 werd een eerste broedpaar aangetroffen in Nederland. De aantallen broedparen bleven laag tot er vanaf de 90er jaren een redelijke stijging tot stand kwam, welke vanaf 2010 weer stabiliseerde tot zo'n 420-480 broedparen.

De krooneenden hebben zich zo dus in geringe mate in Nederland als een exoot weten te vestigen en te handhaven. Ze leven vooral in ondiepe meren en plassen, o.a. de Vinkeveense Plassen. Van groot belang is daarbij de onderwatervegetatie, met name kranswieren vormen de voornaamste voedselbron, aangevuld met wat slakjes,

Krooneend

insecten of kleine visjes. In beschermde Natura-2000 gebieden zoals de Veluwe-randmeren, de Gouwzee en het Markermeer komen de eenden in kleine of grotere groepen voor, met name in de winterperiode.

In de wet natuurbescherming wordt de krooneend als inheemse diersoort beschermd. Het bezitten of verhandelen is derhalve verboden. De in privébezit gehouden en gefokte dieren moeten verplicht een officieel aangemelde pootring hebben.

De kop van het mannetje is van oktober tot juni schitterend vosrood van kleur met iets opstaande veren. De borst en hals zijn zwart, de flanken en buik vuilwit. De snavel, ogen en poten zijn helderrood gekleurd. 's Zomers tijdens de rui verliest hij de opstaande rode veren op de kop en wordt deze bruin, terwijl de ogen en snavel rood blijven.

Het vrouwtje is grijsbruin. De bovenkant van de kop is donkerbruin met lichtgrijze bruinige wangen en bruine ogen. De snavel en poten zijn donkergrijs, op de punt van de snavel is een roodroze vlek aanwezig.

In de vlucht zijn op de bovenkant van de vleugels duidelijk brede witte strepen zichtbaar.

Er zijn geen ondersoorten bekend, wel bestaat een blonde mutant met geel bruinige tint van de kop van het mannetje.

Ze nestelen op de grond langs de plassen met veel oevervegetatie in dicht riet en kreupelhout. Soms vlakbij elkaar in de buurt, waarbij sommige vrouwtjes de eieren in nesten van soortgenoten leggen. Per nest vindt men 8-10 eieren. Na circa 27 dagen broeden komen de kuikentjes uit. Deze zijn lichtbruin, met gele wangen en borst, en hebben een donker snavelkje.

De kokarde zaagbek

De kokardezaagbek (*Lophodytes cucullatus*) is een fraai getekend eendje met het formaat van onze kleine zaagbek, het nonnetje, en is afkomstig uit Noord-Amerika. Er zijn echter geen gegevens over kruisingen van beide kleine zaagbek-soorten en onze fraaie exoot wordt dan ook niet vervolgd.

De veertjes van de zwartwit getekende kop kunnen worden opgezet, waardoor een bolle kuif ontstaat. Bij de vrouwtjes gebeurt dat ook, maar de kleur ervan is bruin. Voor voedsel duikt de kuifzaagbek, zoals hij in het

Kokarde zaagbek (mannetje) met daarachter een vrouwtje kuifeend. Let op het verschil in snavelvorm: zaagbek smal, kuifeend duidelijk breder.

verleden wel werd genoemd, onder water naar vissen en kreeften.

Het eendje broedt in boomholten en zal zich waarschijnlijk daarom niet zo snel bij ons kunnen voortplanten als de stekelstaart.

Onze kokarde was alleen. Er waren geen soortgenoten te bekennen, terwijl hij driftig heen en weer zwom en probeerde aanwezige kuifeendjes (vrouwtjes) te imponeren. Het was niet te achterhalen of de kokarde van verre was komen aanvliegen, of een losgebroken oorspronkelijk in gevangenschap gehouden dier betrof.

De ijsduiker

De ijsduiker (*Gavia immer*, in Canada common loon genoemd) werd tussen redelijk ver weg zwemmende grote zaagbekken en brilduikers als een soort grote fuut gespot. Hij was iets kleiner dan een aalscholver en had een opvallend verenkleed met op de rug een soort dambordpatroon. Het was niet zeker of het om hetzelfde exemplaar ging, dat bij Waarneming.nl vermeld was en eerder door een van ons werd gefotografeerd (bijgaande foto), of om een ander exemplaar.

Bij turen door de verrekijker was het zeker dat het bij de vogel tussen de zaagbekken en brilduikers om een zeeduiker ging. En daarvan bestaan diverse soorten. Op basis van het kleurenpatroon werd gedacht aan een ijsduiker en, omdat de snavel in de zon bleek was en ook het oog niet telkens donker van kleur leek, werd ook rekening gehouden met een geelsnavelduiker (*Gavia adamsii*). Deze heeft echter een meer naar boven gebogen ondersnavel en is iets groter, terwijl de ijsduiker een niet doorlopend wit dwarsbandje halverwege de hals heeft, wat hier duidelijk aanwezig was. Bovendien was op het voorhoofd een markant bultje aanwezig.

In winterkleed of als onvolwassen vogel is het verschil met andere duikers moeilijk te maken.

In de zomer en baltstijd zijn de kleuren van de ijsduiker meer expressief met een zwarte kop en een witzwart gestreepte nek met halsband halverwege, de rug is zwart met witte dambordachtige vlekken. De vogel is dan beduidend fraaier en gemakkelijker te determineren.

Bij opvliegen lijkt de duiker geen staart te hebben omdat de poten, die anatomisch tamelijk ver naar caudaal (richting de staart, red.) gelokaliseerd zijn, voorbij het staartje naar achteren gehouden worden.

De ijsduiker broedt binnen Europa alleen in IJsland en kan als zeldzame dwaalgast in de winter naar Nederland komen. Langs de kust bij IJmuiden of de Brouwersdam, soms in de randmeren of de plassen van de Maas wordt hij gezien. In helder water wordt gedoken naar vis en kreeftachtigen, daarbij kan de ijsduiker minutenlang onder water blijven en tot redelijke diepte duiken.

Met dank aan Emile Sanders en Han van der Kolk voor hulp bij het determineren van de tweede duiker.

Ijsduiker, met markante bult op het voorhoofd en kort wit dwarsbandje in de nek

KNNV Bestuurszaken

TEKST: MARIJKE VAN NOORT, SECRETARIS NATUURVERENIGING KNNV, AFDELING ZHKR

Nieuwe statuten en huishoudelijk reglement voor alle afdelingen van de KNNV

Als gevolg van nieuwe wetgeving, de WBTR (Wet Bestuur en Toezicht Rechtspersonen), de AVG (de Algemene Verordening Gegevensbescherming), nieuwe ontwikkelingen op gebied van digitaal vergaderen en de huidige normen van omgang met elkaar zijn er binnen iedere organisatie behoorlijk wat aanpassingen nodig. Ook de KNNV ontkomt niet aan statutenwijzigingen en aanpassing van het huishoudelijk reglement op verschillende niveaus.

Het Landelijk Bureau van de KNNV biedt haar afdelingen een standaardformulering voor statuten op afdelingsniveau aan en begeleiding bij het vastleggen hiervan bij de notaris, in dit geval notariskantoor Damsté. KNNV ZHKR heeft tijdens de ALV van 2022 een commissie

benoemd, die de statuten en het huishoudelijk reglement zou aanpassen aan de huidige tijd. In september 2022 kwam de concepttekst van Damsté beschikbaar. Deze leek rechtstreeks overgenomen van de tekst van de statuten uit 2008, die destijds door onze afdeling is aangenomen, aangevuld met de formulering ten behoeve van de WBTR. Dit laatste gaat over de bevoegdheden van de bestuurders en de handelwijze wanneer een of meerdere bestuurders afwezig zouden zijn.

Daarnaast heeft de commissie gemeend aandacht te moeten besteden aan online vergaderen, het gebruik van email voor uitwisseling van informatie en de rechtsgeldigheid van deze berichten, en de handelwijze bij klachten of ongepast gedrag. Voor dit laatste wordt verwezen naar de mogelijkheden die het landelijk bureau ter ondersteuning aanbiedt.

Omdat bij activiteiten van de KNNV algemeen en van de werkgroepen, het risico op letsel aanwezig is, is er uitgebreid gesproken over dekking van schade en letsel door verschillende vormen van verzekering. Deze wijzigingen en aanvullingen zijn voorgelegd aan en besproken met het bestuur van de afdeling. Zo ligt er net voor de zomer van 2023 een nieuwe versie van statuten en huishoudelijk reglement. Het plan is om deze tijdens een speciale ALV op dinsdag 31 oktober 2023 met de leden te bespreken en hun goedkeuring te vragen, waarna het concept aan de notaris wordt voorgelegd. In september zullen de nieuwe teksten voor de leden beschikbaar komen.

Intussen zijn tijdens de ALV van de landelijk KNNV de statuten en het huishoudelijk reglement op dit niveau goedgekeurd. Over de naamswijziging was nog enige discussie, waarna de nieuwe naam met grote meerderheid van stemmen werd aangenomen. KNNV blijft, maar de “vertaling” van de afkorting wordt Natuurvereniging, niet langer Natuurhistorische vereniging. Gelukkig wordt er niet veel briefpapier meer gebruikt, hier en daar zal een logo aangepast moeten worden. Ook daarin wordt door de landelijke KNNV voorzien.

Na deze arbeidsintensieve exercitie hoopt de commissie dat we een groot aantal jaren vooruit kunnen met de aangepaste statuten en het huishoudelijk reglement.

Paddenstoelen werkgroep

Onze avonden in het Torenlaantheater aan de Torenlaan in Zeist zijn in de komende periode op: 3, 17 en 31 oktober, 14 en 28 november.

De foto avond plannen we op 16 januari 2024. De avonden zijn van 19.30 tot 22.00 uur. Mocht je belangstelling hebben, kom eens kijken! We bestuderen de vondsten die zo'n avond meegenomen worden.

Scharrelkids: een nieuw schooljaar tegemoet

TEKST EN FOTO: MARTINE TRAGTER FOTO OEHOE: JAN KATSMAN

In juni hebben we het schooljaar met Scharrelkids afgesloten met een mooie rondvaart over de Kromme Rijn. Bij de Niënhof stapten we aan boord op de Pont van het Landschap. Onze gids van Utrecht Landschap wist veel te vertellen en we genoten van alles wat er te zien was. We hebben veel beekjuffers gezien en een fuut met haar kleintjes op de rug.

We hebben voor Scharrelkids weer een leuk programma bedacht voor het nieuwe schooljaar. We gaan onder andere aan de slag met onze zintuigen en met kunst uit de natuur. De gidsen die meedoen zijn Lucy, Martine, Marga, Joke, Inge, Carola en Laura.

We kijken ernaar uit!

Meer lezen over de Scharrelkids, of je aanmelden? Kijk dan op onze website: www.ivn.nl/afdeling/heuvelrug-en-kromme-rijn/werkgroepen/op-pad-met-kinderen/scharrelkids/

Programma Scharrelkids 2023-2024

23 september	Beleef de natuur met al je zintuigen
28 oktober	Kunst uit de natuur
25 november	Oehoe een uil
13 januari	Ontstaan van de Utrechtse Heuvelrug
10 februari	Werken in de natuur
16 maart	Bomen in het bos
13 april	Natuur bij de boer
11 mei ('s avonds)	Vleermuizen speuren
15 juni	Wat leeft er in het water?

Werkgroep mossen en korstmossen

Haarmutsen op een vruchtboomtak

Foto: Bert Geerdes

De werkgroep mossen en korstmossen gaat komend seizoen weer elke twee weken op excursie. De ene keer voor de mossen, de andere keer voor de korstmossen. We noteren (digitaal) alle soorten die we tegenkomen zodat we bijdragen aan het up-to-date houden van de verspreidingskaarten. Zowel leuk voor beginners als voor gevorderden. **Alle excursies starten om 10.00 uur vanaf de parkeerplaats naast slot Zeist (bij de voetbalvelden).** Wie dit handiger vindt kan aansluiten op de genoemde excursielocatie. Bij vorst of sneeuw gaat de excursie niet door. Onderstaand programma is onder voorbehoud van toestemming van de beheerders. Ook voor andere last minute wijzigingen: check onze mail. Stuur een bericht aan Jan Ensing (jan@natuurverkenner.nl) om op de mailinglijst te komen.

Zaterdag 7 oktober, mossen, Middelwaard bij Vianen

We gaan kijken naar de mossen op de kribben in de rivier. Op de stenen langs de rivieren groeit een heel eigen sortiment van epilytische mossen die je elders vrijwel niet tegen komt. Daarnaast lopen we over een mooi stroomdalgrasland waar we gaan zoeken naar het zeldzame cilindermos. We gaan met de auto en komen circa 10.30 uur aan op de parkeerplaats van het recreatieterrein Middelwaard te Vianen.

Zaterdag 21 oktober, korstmossen, Kamp van Zeist

Naast het AZC ten zuiden van Soesterberg ligt een terrein met min of meer verlaten gebouwen. Die worden de komende jaren afgebroken want het terrein gaat terug naar de natuur. Wij gaan nog even kijken naar de korstmossen die zich inmiddels gevestigd hebben op de niet meer intensief gebruikte stenen, de sierbomen, braakliggende stukjes grond en de randen van het omliggende bos. We zijn om circa 10.30 uur op de kruising met de Kampweg aan het begin van de Richelleweg te Soesterberg.

Zaterdag 4 november, mossen, De Krakeling

Deze oude zandgroeve ten oosten van Zeist was ooit een uitgesproken nat gebied. Nu is het droge heide met een paar vennetjes. We gaan uitvinden of we nog iets van het vochtige verleden kunnen terugvinden in de mosflora. En of de beboste taluds leuke epifyten herbergen. Bovenop bekijken we het voormalige Harlanterrein, waar de barakken plaats hebben gemaakt voor schraal grasland en jong bos. We zijn om circa 10.30 uur op het einde van het Laantje van Hagens.

Zaterdag 18 november, mossen en korstmossen, Saai Zeist

Fietsexcursie (!) door kilometerhok 143-454. Dit is een groot deel van de wijk Couwenhoven in Zeist-West. Hier zijn sinds 1990 slechts 35 soorten mos gevonden en 2 (!) soorten korstmos, althans doorgegeven aan de NDDF. Werk aan de winkel! We doorkruisen dit hok per fiets en gaan zo veel mogelijk soorten scoren, zowel mossen als korstmossen. Parkeerplaatsen, parkjes, muurtjes, straatbomen, stoepen, vijvers, braakliggend terrein: overal groeit (korst)mos toch?

Zaterdag 2 december, mossen, Lage Grond

Eerst bekijken we een jong essenbos aan de Bisschopsweg. Dit is een voormalige laagstamfruitboomgaard die ongeveer 20 jaar geleden is verlaten en met hoofdzakelijk essen begroeid is geraakt. Zowel de nog aanwezige fruitboompjes als de essen zijn rijkelijk bemost. Daarna fietsen we door naar het essenhakhoutcomplex van de Lage Grond. Hoewel het essentaksterfte vinden we hopelijk nog een aantal typische soorten van het essenhakhout. We zijn om circa 10.20 uur op de Bisschopsweg, iets voorbij de brug over de Zeistergrift.

Zaterdag 16 december, korstmossen, Noordelijk deel vliegbasis Soesterberg

Nabij het ecoduct Op Hees gaan we op zoek naar diverse leermossen en rendiermossen. Ook de heidezomerkorst is hier waargenomen. We zijn om circa 10.30 uur op het fietspad bij het eind van de Fornheselaan in Den Dolder.

Zaterdag 6 januari, mossen, Dribergse bos met Heidetuin

Onlangs is dit gebied door de gemeente verkocht aan het Utrechts Landschap. Een mooi moment om de mosflora in kaart te brengen. Bos, watertjes en bruggetjes gaan het soortenlijstje vullen. Verrassingen nooit uitgesloten. We zijn om circa 10.30 uur op de Arnhemse Bovenweg, kruising Wethouder Verhaarlaan te Driebergen.

Determinatieavonden

Op de dinsdagavond na een mossenexcursie gaan we in het Torenlaantheater de probleemgevallen bestuderen met behulp van de daar aanwezige microscopen. Via de camera op een van de microscopen kunnen we samen hetzelfde beeld zien en bediscussiëren op een computerscherm. **Dinsdagavond 10 oktober, 7 november, 5 december, 9 januari 2024, 20.00 uur, Torenlaan 38, Zeist.**

Russula en bundelzwam in Niënhof

TEKST EN FOTO: BERT TOLSMA

Op 31 juli j.l. trof ik Annemiek Meus en haar man Jaap, die mij vertelden dat langs het slingerlaantje op de Niënhof tientallen kleibosrussula's stonden te pronken. Kort daarna ben ik wezen kijken en inderdaad, verrassend zoveel er van deze russula langs dat paadje groeiden. De wetenschappelijke naam 'Russula pseudointegra' doet deze imposante soort eigenlijk te kort, want pseudo betekent nep, niet echt en moet hem doen lijken op een vergelijkbare soort, Russula integra, die pas sinds 2017 uit Nederland bekend is. Die gelijkenis is in werkelijkheid niet zo groot, want de kleibosrussula is als soort onmiskenbaar, tenminste als je hem regelmatig ziet. Behalve het formaat is de kleur (oranje)rood, vaak verkleurend naar wit opvallend. Ik heb hem vooral leren kennen van Nijenrode bij Breukelen waar ik vele jaren lid was van de kleiboswerkgroep die op maandagavond in de herfst in de werkschuur van de orangerie bijeenkwam. In die ruim 40 jaren kwam hij er in 38 jaren voor en ik leerde een paar opvallende kenmerken van de 'tuinbaas' van toen, Gert Immerzeel, nl. de grootte (tot 15 cm), de kleur (van rood naar wit), de krijtwitte steel en de geur naar muurverf (latex). Hij groeit met name bij eik en is vrij algemeen in het rivierengebied. Ook langs de Blikkenburgerlaan in Zeist is hij vaak al in de zomermaanden aanwezig, zeker bij voldoende nattigheid. Zoals bij bijna alle russula's zijn de kleur van de sporee en daarna de vorm van de sporen bijzonder belangrijke determinatiekenmerken. De sporenfiguur van deze russula is okergeel. Misschien nuttig voor eventuele bezoekers van de Niënhof om te vermelden dat het bedoelde slingerpaadje de buitenkant van het landgoed is met zicht over de weilanden op Zeist West. Vanaf de P-plaats over het bruggetje linksaf en dan naar de buitenkant van het landgoed. Onverhard maar goed te belopen. Ik noem dat pad voortaan het kleibosrussulalaantje. Voor inwoners uit Bunnik een bekend paadje, denk ik, want je komt er bijna altijd wandelaars tegen. Leuk in dit verband nog even te wijzen op de stapel boomstammen die je kunt zien liggen als je een rondje loopt en terugkomt naar de P-plaats via de verharding. Deze boomstammen waren van gevelde eiken, dacht ik, vooral gezien de gegroefde buitenkant, maar hoe kwamen daar dan die wollige bundelzwammen op, die ik zag op 3 november 2022? De wetenschappelijke naam Hemipholiota populnea duidt erop dat deze soort (vrijwel uitsluitend) op populier groeit. Annemiek hielp mij uit de droom: dit waren geen stammen van eiken maar van populieren. Haar geloofde ik direct, want de Niënhof is haar buitenverblijf. En zo leer je altijd weer bij!!

Kleibosrussula

Lezing 26-10 Paddenstoelen

Bert Tolsma verzorgt voor IVN- en KNNV-leden een lezing over paddenstoelen. Het hoogseizoen is dan grotendeels voorbij, hoewel, je weet maar nooit... Maar dat betekent ook dat er voldoende inspiratie is om met nieuwe verhalen over gevonden soorten en mogelijk nieuwe foto's de belangstellenden te verrassen. Het schimmelijk blijft een fascinerende wereld die zich voor het grootste gedeelte onder het aardoppervlak afspeelt. Slechts dat wat we paddenstoelen noemen laten iets zien van die geheimenis.

Je bent van harte welkom bij deze lezing. Bert wil in het tweede deel, na de pauze, aandacht besteden aan vondsten van de aanwezigen zelf. Een oproep dus om een of twee soorten mee te nemen en eventueel bij een plaatjeszwam de avond ervoor de hoed een nacht lang op een stuk wit papier te leggen, waardoor een sporenfiguur ontstaat. Neem die dan ook mee.

Lezing: donderdag 26 oktober 2023, 20.00 uur

Locatie: Walkartcentrum, Kerkweg, Zeist

Meenemen: een of twee paddenstoelen

Aanmelden: kerverh@gmail.com tot uiterlijk 25 oktober.

Wollige bundelzwam (Hemipholiota populnea)

Foto: Bert Tolsma

Vogelwerkgroep

Trekvogels tellen bij het Treekerpunt (t/m 11 november 2023)

Het tellen van trekvogels is altijd weer een boeiend geheel. Er doen zich altijd verrassingen voor in aantallen en soorten van waarnemingen. Iedereen die wil en interesse heeft in dit aspect van vogels kijken kan hieraan meedoen en je hoeft je hiervoor niet van tevoren op te geven. Je kunt de getelde soorten en aantallen nadien per week teruglezen op de website van www.trektellen.nl Elke zaterdagmorgen (tot en met 11 november) staan wij weer wekelijks op ons vaste punt het Treekerpunt. Er wordt gestart om 08.30 uur en gestopt om 12.00 uur.

Het Treekerpunt ligt ten oosten van het Pannenkoekenhuis Bergzicht (Doornseweg 23, Woudenberg) aan de weg van Maarn richting Amersfoort. Ga bij de stoplichten, ter hoogte van het pannenkoekenhuis, naar rechts (oosten) en volg de weg tot hij afgesloten is voor auto's. Wandel daar vanaf de parkeerplaats de hei op en loop de trap van de heuvel op. Daar kan je ons dan vinden.

Mocht je wat meer over deze activiteit van de vogelwerkgroep willen weten, dan kun je bellen met Emile Sanders (030-2293810).

Excursie Maasvlakte (zondag 15 oktober)

We gaan naar Paviljoen Stormvogel (Noordoever Oostvoornse Meer 1, Maasvlakte Rotterdam) en de Prinses Maximaweg (Maasvlakte Rotterdam). Het is de top van de trek dus we hopen op wolken vinken en koperwieken en wat er verder maar langskomt. En op de trektelpost zeevogels zoals duikers en jan-van- genten. Vertrek om 8.00 uur van Sportcomplex Hoenderdaal, Hoendersteeg 7, Driebergen.

We delen de benzinekosten. Totale afstand 2 x 130 km. Kosten per auto dus 2 x 130 x 0,25 = 65 euro. Bij 3-4 personen per auto dus 16-21 euro pp.

Aanmelden bij Nicolien Drost, liefst per email: ndrost@droho.nl of 030-6563717.

Vermeld of je per auto komt en hoeveel mensen mee mogen rijden.

Excursie Arkemheen (zondag 19 november)

Gelegen in de Randmeren, tussen Amersfoort en Nijkerk, is polder Arkemheen een van de oudste en meest oorspronkelijke polders van Nederland. Het was ooit een soort kwelder van moerassig veen, met kleiafzettingen. In de veertiende eeuw werd het gebied bedijkt en ontstond de polder. In polder vind je uitgestrekte hooilanden, met kronkelende sloten en beken. Bomen zijn er nauwelijks, waarschijnlijk als gevolg van de hoge grondwaterstand en de zoute kleiafzetting uit de vroegere Zuiderzee.

Polder Arkemheen is een waar vogelparadijs. 's Winters vind je er smienten, pijlstaarten, wintertalingen en vele ganzen. Soms strijkt er een groep kleine zwanen neer die we ook mogelijk tijdens deze excursie kunnen verwachten.

Wij vertrekken vanuit Driebergen om 9.00 uur vanaf Sportcentrum Hoenderdaal, Hoendersteeg 7 te

Driebergen. Circa 13.00 uur zijn wij daar weer terug. Aanmelden bij Hans van Schaik, liefst per email: jprvanschaik@gmail.com of telefoon 06- 23639305. Vermeld of je met de auto komt en hoeveel mensen met je mogen meereiden. Kosten worden gedeeld en voldaan aan de bestuurder.

Excursie Voorne Westplaat (zaterdag 9 december)

Op het strand bij Voorne zitten 's winters vaak strandleeuweriken en soms sneeuwgorzen en bij het water wulpen en middelste zaagbekken. We parkeren op de parkeerplaats aan het eind van de Strandweg te Oostvoorne en lopen dan minstens 3 km naar het strand. Vertrek om 8.00 uur van Sportcomplex Hoenderdaal, Hoendersteeg 7, Driebergen.

We delen de benzinekosten. Afstand De Bilt – Strandweg Voorne: 116 km. Kosten per auto dus 2 x 116 x 0,25 = 58 euro. Bij 3-4 personen per auto dus 15-20 euro pp.

Aanmelden bij Nicolien Drost, liefst per email: ndrost@droho.nl of 030-6563717.

Vermeld of je per auto komt en hoeveel mensen mee mogen rijden.

Midweekgroep Eempolder 26-4-23

Foto: Nicolien Drost

Midweekgroep

De midweekgroep wandelt op woensdag, eens in de twee weken. De wandelingen beginnen om 9.30 uur en zijn ongeveer 5 km lang. We wandelen in een rustig tempo en nemen de tijd om een en ander te bekijken.

De wandelingen gaan het hele jaar door behalve in juli en augustus. Ook bij slecht weer wordt gewandeld tenzij dat gevaarlijk zou zijn. Omstreeks de vrijdag vóór de wandeling ontvangen de leden van de groep een bericht, nadat eerst de wandeling is verkend.

Na afloop van de wandeling wordt, met wie dat wil, gewoonlijk ergens koffie gedronken. Daarna is het dan al gauw 13.00 uur.

Vooraf aan- of afmelden is niet nodig.

Voor het laatste kwartaal van 2023 staan op het rooster:

11 oktober Noordhout

25 oktober Birkhoven

8 november Sandenburg

22 november Kraaybeekpad (Driebergen)

6 december Darthuiserberg

20 december Vliegbasis en Paltz

Inlichtingen bij Arend van Oosten:

arendvanoosten@gmail.com of 030-6932617

Beleefweek NP Utrechtse Heuvelrug

Tijdens de beleefweek van zaterdag 14 tot en met zondag 22 oktober 2023 organiseren verschillende ondernemers, terreinbeheerders, landgoedeigenaren, culturele instellingen en vrijwilligersorganisaties, volop activiteiten om het Nationaal Park te beleven en bewonderen. Op dit moment zijn er twee excursies door onze gidsen bekend. Wil je meer over deze week weten, kijk dan op: www.np-utrechtseheuvelrug.nl/beleefweek/beleefweek-agenda

Het bos bij Amerongen

TEKST EN FOTO: PIETER MEIJER

Ga mee met onze afwisselende wandeling door het Amerongse bos. Sommige delen van dit bos zijn voor Nederlandse begrippen erg oud (eind 18e eeuw) en karakteristiek zijn de (dubbele) rijen beuken die paden markeren. Het bos wordt merendeels gevormd door loofbomen en veel minder door naaldbomen. Dit gevarieerde bosgebied is vermoedelijk het oudste bos van de Utrechtse Heuvelrug.

De ondergrond, de Utrechtse Heuvelrug, is in de ijstijd gevormd en dat is hier goed zichtbaar: onze wandeling gaat soms stevig tegen een helling op. We bereiken het hoogste punt van de Heuvelrug: de Amerongse Berg is 69,2 meter hoog. We lopen langs de Eenzame Eik, die eveneens op een hoog punt staat, met het daarbij horende Sterrenbos. Daarnaast vertellen we meer over de tabaksteelt die ooit in deze omgeving plaats vond. En tot slot werpen we nog een blik in een prehistorische grafheuvel. Wandel met ons mee, ook kinderen zijn van harte welkom!

Publiekswandeling: zat 14 oktober 14.00–16.00u

Start: Amerongen, op de Burgwal bij de slagboom: 100m na de rotonde zie je aan je linkerhand een slagboom en een bord 'Tabaksschuur'; hier is voldoende parkeergelegenheid (postcode 3958 ER).

Meer info: Pieter Meijer 06 100 79477

Aanmelden (verplicht) vóór 13 oktober: pietermeijer@planet.nl

Maarnse bergweg

Geologie-wandeling

TEKST EN FOTO: PIM BREDSCHEIJDER

Vanuit de moestuin Bartimeus wandelen we via de Broekweg door het bos van de Treek Henschoten richting de Maarnse Berg. Tijdens onze tocht zien we aanwijzingen uit verschillende ijstijden die ons landschap gevormd hebben. Zo bekijken we de spoelzandwaaier ontstaan in de laatste ijstijd het Weichselien (12.000 jaar voor heden) en de stuwwal van de Heuvelrug met de ijssmeltwaterdalen uit het Saalien (tot 130.000 jaar voor heden).

Als het weer het toelaat en we nog goede benen hebben lopen we door via Stameren en de Stamerhoef naar het uitkijkpunt aan de Maarnse Bergweg van de Zanderij waar het Zwerfsteneneiland ligt. Vandaar lopen we terug naar het startpunt bij Bartimeus. Deze wandeling is ca. 6 km.

Onderweg vertellen we over het ontstaan van het landschap en natuurlijk ook over de gevonden stenen bij de Zanderij. Ga met ons mee en leer anders naar onze bijzondere omgeving te kijken!

Publiekswandeling: wo 18 okt, 13.30–16.30u

Start: Historische moestuin Bartimeus, Dribergsestraatweg 44, 3941 ZX Doorn of de oude Arnhemse bovenweg 3. 3941 XM Doorn (tuin ligt verscholen langs de Foretweg aldaar). Fietsenstalling aanwezig en parkeren op terrein is toegestaan (let op: stapvoets rijden!).

Max. aantal deelnemers: 20

Aanmelden (verplicht):

voor 15 oktober via: p.bredschneider@ivnhkr.nl

Advies: goed schoeisel en kleed je op het weer

Gidsen: Geert Kuitenbrouwer en Pim Bredschneider

Ook leuk: voorafgaand aan de wandeling kun je iets gebruiken in de theetuin (dus voor 13.30u).

Natuurwerkgroep 2023

TEKST EN FOTO'S: SIMONE LAANBROEK

In het gebied De Hees en De Zoom heeft de natuurwerkgroep in de laatste jaren negen heideveldjes geschoond. In totaal was dat bijna 130.000 m². We zijn het laatste jaar bezig geweest om al die veldjes, op één na, opnieuw te bezoeken en de nieuwe opslag te verwijderen. Het heideveld in de buurt van ecoduct De Hees komt later dit jaar aan de beurt.

Bij het tweede heideveldje staan diverse eikenstrubben, restanten van eikenhakhout. In april hebben we die bomen samen met een deskundige bekeken. Of het autochtone bomen zijn of aangeplante bomen, is moeilijk vast te stellen. Waardevol zijn ze in ieder geval wel, ze zijn oud en vertegenwoordigen een stuk cultuurhistorie. Dat geldt ook voor een aantal beuken aan de ASR-kant van de richel (die deels parallel loopt met de kapvlakte) en het jeneverbessenstruweel. Het naalddhout bij de eikenstrubben hebben we verwijderd, zodat de eiken meer licht krijgen.

Ridderoordse Bos 21-7-2023

De jeneverbessen zijn ook weer vrijgezet. Daarnaast is de kapvlakte geschoond en zijn de takkenrillen gecontroleerd en zo nodig hersteld.

Er was gelegenheid om een nieuw heideveldje aan te pakken. We zijn wat naar het oosten opgeschoven en zijn aan de westgrens van de Lange Duinen bezig om een heidestrook te schonen. Meer naar het oosten liggen nog veel meer heideveldjes, dus gaan we met de beheerder overleggen of we die ook mogen schonen. Kortom voor een deel van de locaties is het meer controleren en bijhouden geworden, voor een ander deel zijn het nieuwe locaties.

Voor de variatie in locatie en werkzaamheden zijn we eind vorig jaar gestart met distels, zuring en andere hoge planten verwijderen op het terrein van het Castellum Fectio bij Bunnik voor de Provincie Utrecht. Op de minder

frequent gemaaide stroken stond in het verleden bebouwing. De frequenter gemaaide stroken geven de wegen aan. Op deze manier kun je een beeld krijgen hoe het er tweeduizend jaar geleden uitzag. De begroeiing mag niet te hoog worden, vandaar dat de hoge planten verwijderd worden.

Ook voor het Utrechts Landschap zijn we nog actief. Vorig jaar op de Landelijke Natuurwerkdag zijn we voor de vijfde keer bezig geweest op het heideveld in het Ridderoordse bos. Het heideveld is opnieuw geschoond en is er gestart met verwijderen van de opslag in de randen. Op die dag in november zijn ruim 500 boompjes geoogst voor MeerBomenNu. Er is veel gedaan, maar het was niet gelukt om alles af te krijgen, daarom zijn we voor en na het broedseizoen verder gegaan met het verwijderen van de opslag in de rand van het heideveld.

Natuurlijk zijn we verder gegaan met het bestrijden van de Amerikaanse vogelkers in de Kozakkenput bij ecoduct Sterrenberg. Veel afgezaagde Amerikaanse vogelkers loopt niet meer uit, dus we bereiken goede resultaten. Ook zijn we gestart met het verwijderen van opslag langs één van de lanen in de Kozakkenput.

In april hebben we kennis gemaakt met Hans Peter Reinders de nieuwe boswachter van het Utrechts Landschap Regio Noord. We zijn langs verschillende locaties gelopen, waar we actief zijn of zijn geweest, en allerlei zaken zijn doorgesproken. Voor de **Landelijke Natuurwerkdag op zaterdag 4 november 2023** heeft hij gekozen voor een **heideveld op de Willem Arntsz hoeve**. Het is voor de natuurwerkgroep een nieuwe locatie. Er is enig achterstallig onderhoud, dus er staan genoeg boompjes om een dag bezig te zijn en daarna waarschijnlijk ook nog enige middagen. Natuurlijk gaan we weer proberen om zoveel mogelijk boompjes te oogsten voor MeerBomenNu. Wil je mee doen, dan kun je je opgeven via de website voor de Landelijke Natuurwerkdag, locatie Willem Arntszhoeve.

Kortom voor de komende tijd is er meer dan genoeg te doen voor de natuurwerkgroep. Meedoen eenmalig of vaker mag natuurlijk altijd. Aanmelden daarvoor kan via naatuurwerkgroep@ziggo.nl.

Jeneverbessstruiken, Willem Arntszhoeve 10-08-2023

Paddenstoelen op Laag Moersbergen

TEKST EN FOTO: SUSAN BOL

We gaan wandelen op landgoed Moersbergen bij Doorn. Moersbergen is ontstaan in de middeleeuwen. Het landgoed ligt tegen de voet van de Utrechtse Heuvelrug, op de overgang naar het Kromme Rijngebied. Dat verklaart de naam: 'moersbergen' duidt op een drassige omgeving aan de voet van heuvels. In 1435 stond er al een kasteel, die ondanks latere verbouwingen nog altijd een middeleeuws uiterlijk heeft en particulier bewoond wordt. In 1962 is het kasteel samen met de bijbehorende gronden geschonken aan Het Utrechts Landschap.

Wanneer ik zo door het bos loop en geniet van de zomer, want augustus is nog maar net begonnen, zie ik alweer de eerste paddenstoelen en maakt m'n hart een sprongetje! Het is een tijd erg droog geweest maar intussen zijn er al weer aardig wat buitjes regen gevallen en schieten de paddenstoelen ineens de grond uit. Ik zie die mooie fluweelboleten alweer en natuurlijk russula's! Die laatste zie je bijna nooit helemaal gaaf want de naaktslakken zijn er als de kippen bij, die vinden ze zó lekker!

Er zijn nog meer dieren die je etend aan de paddenstoelen aan kunt treffen, zoals duizendpoten, pissebedden, muizen en reeën. Vliegen eten graag de groene sporen-massa van de grote stinkzwam en hun pootjes nemen de sporen mee en zorgen zo voor de verspreiding. Paddenstoelen zijn een belangrijke bron van eiwit en zo zijn er ook allerlei insecten op en onder de hoed zoals kevers, springstaarten, rode mijten en fruitvliegjes die er ook hun eitjes in leggen. Kortom, we gaan weer met elkaar genieten van de paddenstoelen. Of ze nou aangegeten zijn of niet: ze vrolijken het bos in de herfst op! Wie gaat er met ons mee?

Voorwandelen: zat 14 okt - 10.00u

Publiekswandeling: zon 22 okt - 14.00u

Start: Palmstad, Leeuwenburgerlaan 3941 BM te Doorn.

Aanmelden (verplicht): susan_niem@hotmail.com

Rossig buiskussen, een lekker hapje

Naaldbomen-wandeling

TEKST: RENÉ WASSENBERG

Foto: Irene van Oosterhout

In december zoeken veel mensen bij een tuincentrum naar een mooie kerstboom om in huis te zetten en vervolgens te versieren. Als kerstboom worden daarvoor enkele soorten naaldbomen aangeboden die daar speciaal voor gekweekt worden. Het liefst willen we een soort die niet te snel zijn naalden laat vallen. Daarnaast kan smaak (waarover niet valt te twisten) meespelen. Nog afgezien van de soort is een boom met een wortelkluit aan te bevelen voor langere levensduur.

In onze bossen en parken staan veel meer soorten naaldbomen dan in het tuincentrum. Ga mee met onze wandeling om ze eens goed te bekijken. Het winterseizoen is daar de uitgelezen tijd voor omdat deze bomen nu veel meer opvallen in het bos, wanneer verreweg de meeste loofbomen hun blad hebben laten vallen. In de twee gebieden (Pavia en Hoog Beek & Royen) die we bezoeken moeten we zo'n 15 soorten kunnen vinden!

Ondergetekenden zien jullie graag verschijnen. Wij hebben er zin in. Hoort, zegt het voort!

Publiekswandeling: zo 17 dec, 14.00u

Start: P-plaats bij het hertenkamp in Zeist, Prins Bernhardlaan. De parkeerplaats is niet zo groot dus kom bij voorkeur op de fiets.

Gidsen: Pieter Meijer en René Wassenberg

Broedvogel- inventarisatie Binnenbos

TEKST EN FOTO'S: NICOLIEN DROST

In 2023 heb ik Natuurplaats Binnenbos voor de derde maal geïnventariseerd op broedvogels. Natuurplaats Binnenbos ligt in de gemeente Utrechtse Heuvelrug tussen de Langbroekerdijk, de Zuwe, de Krommerijn en de Broekweg en is ongeveer 80 ha groot. Het bevat het grootste deel van het kasteelbos van Sterkenburg, een populierenbos, weilanden en hooilanden en stukken moerasbos. Het is eigendom van de Forest Peace Foundation en wordt op een natuurlijke manier beheerd. De graslanden rond het populierenbos en het bos zelf worden begraasd door Galloways. Het hooiland rond de moerasbosjes wordt in juni gemaaid. In een van de weilanden wordt een voedselbos aangelegd. In het voorjaar van 2021 is begonnen met het inplanten van zaailingen.

Deze inventarisatie is bedoeld om de huidige vogelbevolking in het gebied en de nieuwe vogelbevolking in het voedselbos te monitoren.

Het gebied is toegankelijk via een wandelroute vanaf de Langbroekerdijk door het kasteelbos en het populierenbos. De route komt uit op de Zuwe.

Ik heb me vooral gericht op de bosgebieden omdat daar de meeste vogels broeden. Zodra het voedselbos wat groter is geworden ga ik dat ook inventariseren, maar nu staan er alleen nog maar wat sprietjes en broeden er nog geen vogels.

Ik heb het gebied verdeeld in drie subgebieden:

- 1) kasteelbos, 2) populierenbos + weilanden,
- 3) hooilanden + moerasbosjes.

Ik heb het gebied 6 keer bezocht: op 25 maart, 8 en 22 april, 6 en 20 mei en 10 juni, 's ochtends vanaf 6.30 uur. De start was vanaf de Zuwe. Door het kasteelbos liep ik een rondje. Door het populierenbos liep ik langs het pad richting het zuidwesten en terug door de graslanden en door de noordrand van het populierenbos weer richting kasteelbos. Daarna door het hooiland evenwijdig aan het populierenbos naar het zuidwesten en terug langs de sloot evenwijdig aan de twee langgerekte stukken moerasbos. De eerste keer inventariseerde ik de gebieden 1, 2 en 3; de tweede keer 2, 3 en 1; de derde keer 3, 1 en 2; en daarna overnieuw.

Alle zingende vogels zijn op kaarten ingetekend. Als een vogel op een bepaalde plaats zong en zich daarna verplaatste is dat aangegeven via een stippellijntje. Het is dus duidelijk welke waarnemingen op dezelfde datum van verschillende vogels zijn.

Territoria zijn bepaald door voor elke soort een kaart te maken met waarnemingen van die soort. Een waarneming van een tiftjaf op de eerste datum wordt een 1 op de kaart voor de tiftjaf, op de tweede datum een 2 enzovoort. Daarna zijn voor elke soortkaart de waarnemingen in groepjes verdeeld. Elk groepje bevat een aantal waarnemingen die op ongeveer dezelfde plaats zijn gedaan. Per groepje mag elke datum maar eenmaal voorkomen. Een uitzondering vormt de grote bonte specht waar zowel mannetjes als vrouwtjes roffelen.

Voor het vaststellen van territoria heb ik de richtlijnen van het SOVON gebruikt. Zie www.sovon.nl. Voor de meeste soorten volstaat bij 6 bezoeken een enkele waarneming binnen de datumgrenzen van die soort voor het constateren van een broedgeval.

Hierna worden de vastgestelde soorten broedvogels in 2021 t/m 2023 genoemd. Het eerste getal is het vastgestelde aantal paren in 2021, het tweede in 2022 en het derde in 2023.

De algemeenste soorten waren **tiftjaf** (40,40,49), **vink** (23,14,37), **zwartkop** (30,31,30), **winterkoning** (16,17,22), **koolmees** (16,13,13), **fitis** (14,7,11), **tuinfluiter** (11,10,10) en **zanglijster** (11,5,9).

Tijftjaf en vink waren in 2023 flink talrijker dan in eerdere jaren. Ook de winterkoning leek iets toegenomen. De rest leek ongeveer gelijk gebleven.

Vrij algemeen waren grasmus (10,12,8), pimpelmees (10,11,10), merel (9,8,10), roodborst (6,7,11), boomkruiper (8,6,7), grote bonte specht (6,8,6), boompieper (5,2,8), putter (2,5,8) en spreeuw (4,3,5).

Het aantal spreeuwen is een zeer onnauwkeurige schatting. Spreeuwen nestelen vlak bij elkaar in boomholtes en de hier gebruikte methode is niet geschikt om een schatting van het aantal broedparen te maken. Het is eerder een schatting van het aantal clusters met spreeuwnesten.

Schaarse soorten waren boomklever (3,4,5), bosrietzanger (3,4,5), heggenmus (2,4,1), kleine karekiet (3,3,1), grauwe vliegenvanger (2,3,4), rietgors (2,3,1), kneu (2,2,4) en koekoek (2,2,3). Van de nachtegaal (0,1,3) zijn in 2023 drie territoria vastgesteld (voor ieder minstens 2 waarnemingen).

Verder zijn 1 à 3 broedparen vastgesteld voor appelvink (1,2,3), spotvogel (2,1,1), havik (1,1,1), buizerd (1,1,1), houtduif (1,1,1), sprinkhaanzanger (2,0,1), staartmees (1,0,1) en roodborsttapuit (1,1,3).

Roodborsttapuit

Nieuwe soorten in 2023 waren fazant (2), grote lijster (1), kleine bonte specht (2) en huismus (2),

Niet meer waargenomen in 2023 zijn gekraagde roodstaart (0,1,0), glanskop (0,1,0), goudvink (0,1,0), holenduif (2,1,0), waterral (1,1,0), en knobbelzwaan (1,0,0)

De waargenomen soorten zijn grotendeels algemene soorten van loofbossen, maar ook algemene soorten van laag struikgewas (fitis), van open gebieden met houtwallen en bosranden (boompieper, roodborsttapuit, grasmus, kneu, sprinkhaanzanger en spotvogel) en riet- en moerasvogels (kleine karekiet, bosrietzanger en rietgors).

In het gebied zijn alle drie de jaren diverse soorten eenden en ganzen gezien: wilde eend, krakeend, nijlgans, grauwe gans, Canadese gans en in 2021 een paar knobbelzwanen met jongen. Dit paar zal zeker in 2021 ergens in de buurt gebroed hebben. Van de eenden en ganzen zijn geen nesten of jongen gezien.

Vier soorten zijn in 2023 tweemaal gezien maar te weinig of buiten de datumgrenzen voor een broedgeval. De sperwer is op 20 mei eenmaal gezien maar voor een broedgeval zijn twee waarnemingen nodig. De groene specht is op twee plaatsen gehoord op 16 juni, maar dit is na de datumgrens. De groenling en de rietgors zijn beiden eenmaal gehoord op 8 april, maar dit is voor beide soorten voor de datumgrens.

De vogelpopulatie van Natuurplaats Binnenbos is vergelijkbaar met die van andere landgoederen in het Langbroeker gebied.

In totaal zijn dus in 2023 37 soorten broedvogels waargenomen en 9 soorten waarvan broeden niet zeker is. Het landgoed is rijk aan soorten en aantallen per soort. Echt zeldzame soorten zijn er niet bij.

Het zal interessant zijn om te zien welke soorten gaan broeden in het voedselbos en of de soortensamenstelling zal gaan veranderen.

Nijlganzen

Vogelexcursie nachtzwaluwen

TEKST EN FOTO: NICOLIEN DROST

14 JULI 2023

Met drie auto's rijden we om 20.45 uur vanaf Hoenderdaal naar het Leersumse Veld. Het is droog en niet al te koud, maar wel bewolkt. Ik heb mijn vouwfiets meegenomen, want ik heb last van hielspoor en kan dus nauwelijks lopen.

Bij de Veldschuur staan Jan Katsman en de andere deelnemers. We zijn met 21 personen. Jan heeft de mensen al geteld en we zijn er nu allemaal. Ik rijd met mijn vouwfiets naar het rolstoelpad en Jan vertrekt met de rest van de mensen over het zandpad. Bij de plas treffen we elkaar weer.

Ik rijd door naar de plek waar we woensdag de grauwe klauwieren zagen. Die zijn nu niet te zien want het is al te donker. Er staat wel een reebok die er vandoor gaat richting de plas. De rest van de excursie ziet dat de reebok dwars door de plas naar de overkant rent.

We steken een grasvlakte over. Dit jaar geen boomvalken. We gaan door naar de plek van de nachtzwaluwen.

Jan stopt om uitleg te geven. Er vallen een paar druppeltjes. Vrijwel direct horen we de eerste nachtzwaluw. Nu door naar de bosrand. We horen weer nachtzwaluwen op verschillende plaatsen en er vliegen er twee voorbij.

De nachtzwaluwen laten zich nog een paar keer horen. Om 22.30 uur is het vrijwel donker en gaan we terug naar de auto's. Ik op de fiets over het fietspad en de rest over de hei. Daar laat zich nog een jonge ransuil horen (piepende deur).

Het was weer een geslaagde excursie.

TEKST: IRENE VAN OOSTERHOUT

De Nacht van de Nacht is een jaarlijks evenement georganiseerd door de Natuur en Milieufederaties. Tijdens de Nacht van de Nacht worden er door het hele land evenementen georganiseerd in het donker. Honderden bedrijven en gemeenten doven lichten van gebouwen en reclameverlichting.

Op moment van schrijven is het nog niet bekend of onze IVN afdeling een activiteit aanbiedt. Houd daarvoor onze website in de gaten. Maar kijk ook eens op www.nachtvandenacht.nl voor alle (andere) activiteiten op zaterdag 28 oktober.

Filmavond: Bedevaart voor de natuur

TEKST: GEERT KUITENBROUWER

In 2007 trokken de herders Johan en Mirjam en hond Flo met hun kudde Drentse heideschapen (54 stuks) over de Utrechtse Heuvelrug vanaf Rhenen naar de Gooimeer-kust bij Naarden ('t Gooi). Onderweg kwamen zij veel barrières tegen zoals spoorlijnen en wegen. Allerlei bekende natuurbeschermers van vele organisaties trokken één of meerdere dagen mee. Veel natuurbeheer-organisaties waren ook onderdeel van deze bijzondere tocht, die eigenlijk niet meer kon, juist vanwege de vele obstakels onderweg. Het doel van deze tocht was dan ook om aandacht te vragen voor verbinding van natuur-gebieden over de gehele Utrechtse Heuvelrug.

Wij willen nog eens nagenieten van deze bijzondere documentaire. Kom je meekijken op Schoonoord? Koffie en thee staan klaar, iedereen is van harte welkom!

Filmavond: di 21 nov, 20.00u

Duur: film 60 min, met daarna nog een gezellig en informatief nagesprek.

Locatie: Schoonoord Zeist, Blikkenburgerlaan 2 A, 3703 CV Zeist. Het gebouwtje ligt aan de rechterzijde van het toegangshek.

Aanmelden (verplicht): via g.kuitenbrouwer@gmail.com

Wie doet wat?

IVN AFDELING HEUVELRUG EN KROMME RIJN

Lidmaatschap € 24,00 per jaar. Aanmelden: www.ivn.nl/afdeling/heuvelrug-en-kromme-rijn/lidmaatschap.

Voor vragen over lidmaatschap of automatische incasso, adreswijzigingen of opzeggingen kun je terecht bij de IVN Servicedesk (info@ivn.nl). Donateurs kunnen wijzigingen of afmelding doorgeven via ledenadministratie@ivnhkr.nl

Voorzitter a.i.	Harry Kerver, voorzitter@ivnhkr.nl
Secretaris	Moniek Löffler en Anne France Zijsling, secretaris@ivnhkr.nl
Penningmeester	Miranda de Ruijter, penningmeester@ivnhkr.nl Bankrek. afdeling: NL65INGB0001572287
Bestuurslid/beheer	Pim Bredschneijder, p.bredschneijder@ivnhkr.nl
Vertrouwenspersoon	Sylvana Bouwens, vertrouwenspersoon@ivnhkr.nl
Cursussen	Judith Pijnacker, judithpijnacker@gmail.com , 06 4987 4530
Jeugd	Lucy van de Vijver en Martine Tragter, scharrelkids@ivnhkr.nl
Natuurkoffer	Rieke Vlooswijk, riekvlooswijk@casema.nl
(Wandel)excursies	Pieter Meijer - 06 1007 9477, Geert Kuitenbrouwer - 06 5390 9363 wandelingen@ivnhkr.nl
Projecten	Kijk op de website (werkgroepen en projecten) voor actuele informatie
PR	Irene van Oosterhout, pr@ivnhkr.nl
Website	www.ivn.nl/afdeling/heuvelrug-en-kromme-rijn
Facebook	www.facebook.com/IVN.HeuvelrugEnKrommeRijn
Instagram	https://www.instagram.com/ivnheuvelrugenkrommerijn
Redactie Grote Ratelaar	Irene van Oosterhout, pr@ivnhkr.nl

KNNV AFDELING ZEIST, HEUVELRUG EN KROMME RIJN

Lidmaatschap € 34,00 per jaar, inclusief abonnement op Natura. Huisgenootleden € 12,50 per jaar en Ratelaar-leden € 16,00 per jaar. Bankrekening NL93INGB0003720624 t.n.v. KNNV Zeist, Heuvelrug en Kromme Rijn. Opzeggingen vóór 1 november van het lopende jaar bij de ledenadministratie.

Voorzitter	Nico Bolle, 06-23271152, nicobo@hotmail.com
Secretaris	Marijke van Noort, 033-8888827, secretaris@heuvelrug.knnv.nl
Natuurhistorisch secretaris	Lieke Versantvoort, 030-6562463, n.h.secretaris@heuvelrug.knnv.nl
Penningmeester	Kiki Hoogeveen, 030-6932353, penningmeester@heuvelrug.knnv.nl
Bestuurslid algemeen	Vacature
Ledenadministratie	Sophieke Nijhuis, 030-6567910, ledenadministratie@heuvelrug.knnv.nl
Midweekgroep	Arend van Oosten, 030-6932617, arendvanoosten@gmail.com
Vogelwerkgroep	Nicolien Drost, 030-6563717, nicolien@droho.nl
Natuurwerkgroep	Simone Laanbroek, 06-57075182, natuurwerkgroep@ziggo.nl
Website	heuvelrug.knnv.nl
Webmaster	Herman Verschuren, 06-15554910, verschuren.herman@gmail.com
Redactie Grote Ratelaar	Marijke Warmerdam, 06-21286243, marijke.warmerdam@hetnet.nl Jan Katsman, 06-22474760, jan.katsman@planet.nl

GEZAMENLIJKE WERKGROEPEN IVN EN KNNV

(Korst)mossenwerkgroep	Bert Geerdes, 06-20743202, bert.geerdes@xs4all.nl Jan Ensing, 06-31662069, jan@natuurverkenner.nl
Paddenstoelenwerkgroep	Bert Tolsma, 030-6959861, lptolsma@gmail.com Mirjam Veerkamp, 0343-551905, veerkamp.berg@planet.nl
Insectenwerkgroep	Anne Janse, 06-46073110, annejanse@gmail.com
Natuurfotografie	Dick de Rooij, dickderooij@gmail.com , https://www.natuurfotografieheuvelrug-ivn-knnv.nl/
Plantenwerkgroep	Arnout Imhof, 0343-539920, a.imhof@ziggo.nl

INDIEN ONBESTELBAAR: GILDENRING 33, 3981 JJ BUNNIK

 Beleef de natuur

Druppels aan het uiteinde van grassprietten: guttatie. Zie artikel op pagina 4.

Foto: Arnout Imhof